

دانش نوین آینده‌پژوهی با اعتقاد به نقش اساسی انسان در شناخت و پی‌ریزی آینده، قدم به عرصه مطالعات علمی و جهانی نهاده است. آینده‌پژوهی با تشخیص فرصت‌ها و تهدیدهای آینده، آمادگی ما را در رویارویی با آنها افزایش می‌دهد و به ما کمک می‌کند تا از فرصت‌های آینده به بهترین شکل بهره‌گیریم و از پیامدهای منفی تهدیدها تا حد ممکن در امان بمانیم.

تلاش برای کشف و شناخت نسبی آینده، عصاره آینده‌پژوهی اکتشافی^۱ است. این رویکرد مهم در آینده‌پژوهی با پرسش‌هایی از این قبیل سروکار دارد که با توجه به نیروهایی که در صحنه حضور دارند، چه آینده‌هایی پیش‌رو هستند. خروجی و ثمره آینده‌پژوهی اکتشافی همانگونه که از نام آن پیداست، کشف آینده‌هاست؛ آینده‌های ممکن، باورپذیر و محتمل^۲.

اما هدف آینده‌پژوهی تنها کشف و شناخت آینده‌های احتمالی نیست، بلکه هدف غایی آن، طراحی و ساخت آینده مطلوب است. آینده‌پژوهی هنجاری^۳ که در تکمیل "آینده‌پژوهی اکتشافی"، به عنوان رویکردی مهم و قابل تأمل در دانش "آینده‌پژوهی" مطرح شده، به آینده مطلوب اشاره دارد و می‌کوشد با تکیه بر

1. Explorative Futuring

2. Possible, Plausible, and probable Futures

3. Normative Futuring

ارزش‌ها و آرمان‌های مشترک، تصاویری مطلوب و آرمانی از آینده ارائه دهد. آینده‌پژوهی اکتشافی با شناسایی پیشران‌ها و روندهای موجود، از حال به سمت آینده حرکت می‌کند. آینده‌پژوهی اکتشافی، بر مدل پیوستگی آینده، یعنی تداوم روندهای موجود استوار است. بنابراین، در پیش‌بینی اکتشافی، هدف، بررسی راه‌های گوناگون تعامل این پیشران‌ها و روندهاست. ثمره آینده‌پژوهی اکتشافی معمولاً یک آینده مشخص نیست، بلکه مجموعه‌ای از آینده‌های بدیل است.^۱ آینده‌پژوهی هنجاری، برعکس، به آینده جهش می‌کند و هدف یا مقصدی را در آینده مشخص می‌کند که ممکن است با روندهای جاری زمان حال پیوستگی نداشته باشد. پس از تعیین هدف مورد نظر در آینده، آینده‌پژوهی هنجاری، از آینده به حال برمی‌گردد تا گام‌های لازم برای رسیدن به آن هدف را شناسایی و منابع و توانمندی‌های لازم برای دستیابی به هدف را تعیین کند.

یکی از تکنیک‌های مهم در آینده‌پژوهی هنجاری، که در این کتاب به آن می‌پردازیم، پیش‌بینی هنجاری است. پیش‌بینی هنجاری بخش بسیار کوچکی از نگاه آرمان‌گرایانه انسان به آینده را تشکیل می‌دهد. پیش‌بینی هنجاری، روشی هدف‌محور است که اهداف، مأموریت، و از همه مهم‌تر دستاوردهای مورد انتظار را برای آینده در نظر می‌گیرد و نهایتاً به ما می‌گوید برای دستیابی به این دستاوردها "چه کاری باید انجام دهیم؟"

به عنوان مثال می‌توانیم به پروژه هزاره اشاره کنیم که از روش پیش‌بینی هنجاری برای توصیف جهان در سال ۲۰۵۰ استفاده کرد.^۲

۱. برای تعریف کامل‌تر آینده‌پژوهی و رویکردهای آن به کتاب زیر رجوع کنید:

- عقیل ملکی فر و همکاران، "الفبای آینده‌پژوهی"، چاپ چهارم، انتشارات آینده‌پژوه، ۱۳۹۴

۲. ترجمه کامل این سناریو و نحوه تدوین آن در کتاب زیر آمده است:

- "سه تصویر از جهان آینده"؛ گردآوری محسن کیقبادی، انتشارات آینده‌پژوه، ۱۳۹۴

به عنوان مثال، پیش‌بینی هنجاری می‌تواند توسط خبره‌ای انجام شود که در فضای مه‌آلود شفاف‌تر از دیگران می‌بیند و آینده را با تصویری واضح‌تر پیش‌بینی می‌کند. این تکنیک را پیش‌بینی نبوغ‌آمیز^۱ می‌نامند. در این روش فردی که درکی شهودی و دیدی نسبتاً عمیق و شفاف نسبت به آینده دارد، تصویری از آینده مطلوب ارائه می‌دهد.

مطالعه تصاویری از آینده که توسط افراد فرهیخته، آگاه و خلاق جامعه ارائه شده، درس‌های زیادی برای آموختن دارد و نگاه ما را نسبت به آینده بازتر و خلاقانه‌تر می‌کند. به همین دلیل است که پیش‌بینی نبوغ‌آمیز یکی از تکنیک‌های سودمند برای دستیابی به تصاویر درست و منطقی از آینده مطلوب است.

در عین حال باید به این نکته مهم توجه کنیم که هدف از پیش‌بینی نبوغ‌آمیز ارائه تصویری مورد اعتماد و یگانه از آینده برای تصمیم‌گیری بر اساس آن نیست. چون تشخیص یک فرد به عنوان نابغه چندان ساده نیست و از طرف دیگر به فرض آنکه فردی به عنوان نابغه پذیرفته شده باشد، احتمالاً استعداد وی به برخی از زمینه‌ها محدود است و همهٔ فعالیت‌های انسانی را در بر نمی‌گیرد. اعتماد صرف به یک نابغه هر چقدر هم با استعداد باشد، برای تعیین اهداف طرح‌های بزرگ ملی یا سازمانی غیر ممکن است.

هدف این کتاب

انتشارات آینده‌پژوه به عنوان نخستین نشر مستقل و تخصصی در حوزه آینده‌پژوهی پس از تهیه و انتشار کتاب‌هایی در زمینه مبانی و تکنیک‌های آینده‌پژوهی در ادامه فعالیت‌های خود لازم می‌بیند وارد حوزه‌های جدیدی از مطالعات آینده‌پژوهی از جمله پیش‌بینی نبوغ‌آمیز شود.

1.Genius forecasting

انتشارات در این حوزه کتاب‌های جدیدی را در دست انتشار دارد. شایان ذکر است که تصاویری از آینده که در این قبیل کتاب‌ها از جمله کتاب حاضر ارائه می‌شود صددرصد مورد تأیید نیست و هدف از آن تنها دادن نگاهی نو و خلاقانه به خوانندگان نسبت به آینده است و تذکر این نکته مهم که آینده نباید لزوماً شبیه امروز و در تداوم آن باشد بلکه می‌تواند و شاید به جرات بتوان گفت باید کاملاً متفاوت از امروز طراحی شود.

امیدواریم این گام کوچک مقدمه‌ای باشد برای آینده‌پژوهان و صاحب‌نظران عرصه‌های مختلف اجتماعی و فرهنگی که تصاویر خود را از آینده مطلوب جهان ارائه و به این ترتیب نگاه جامعه را نسبت به آینده تغییر دهند.

مرضیه فخرایی

مسوول انتشارات آینده‌پژوه

اولین بار در یکی از ارائه‌های دانشگاهی در مورد آینده‌شناسی بود که متوجه شدم، پتانسیل بالایی برای مطالعات آینده‌گرایانه برای طراحان (طراحی به مفهوم کلی؛ از معماری تا صنایع دستی) وجود دارد.

کسی که جلوی پایش را نمی‌بیند چطور می‌خواهد دیگران را راهنمایی کند و به آنها روش زندگی بیاموزد. به مثال تابلوی نقاشی «کوری عصاکش کوری دگر» اثر پیتر بروگل، دقت کنید. کسی که خود نمی‌داند، دیگران را نیز به ناکجا می‌برد. طراحی که محصول، خانه یا مفهومی را طراحی می‌کند، در واقع عملی آینده‌گرایانه انجام می‌دهد؛ چرا که طرح و محصول او پس از طی دوره ساخت و تشکیل است که به محصول منجر می‌شود و این زمان برای یک طراح اهمیت دارد. از طرفی مفاهیم و نشانه‌هایی که هر محصولی با خود منتقل می‌کند تأثیر اجتماعی دارد.

نه فقط بر اساس نظریه آشوب، بلکه با نگاه متخصصین فرهنگ و جامعه‌شناسی تمام فعالیت‌های ما تأثیرات فرهنگی بر جامعه دارند. طراح با تولید مفاهیم زودبازده‌تر که توسط مردم سریع دریافت می‌شود، مفاهیم جدیدی عرضه می‌کند و این پویایی جامعه را باعث می‌شود. اگر طراح نداند چه می‌کند و چه مفهومی را انتقال می‌دهد، همان می‌شود که امروز دچارش هستیم و چه بسا بدتر هم خواهد شد. از تغییرات آب و هوایی تا مصرف‌گرایی و ...

شاید در این زمینه فقط طراحان نیستند که مسئولیت بر عهده دارند، بلکه

سرمایه‌داران، سیاست‌گذاران و به طور کلی تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران هستند که نقش پررنگ‌تری دارند. ولی دانستن آینده توپ را از زمین افراد خاص به در می‌آورد.

با دانستن آینده و به‌خصوص گذشته، چراغ راهی داریم برای آنچه که می‌خواهیم. یک معمار اگر نداند چه خانه‌ای می‌خواهد بسازد، نهایتاً چه خواهد ساخت؟ طراحی که آینده را نمی‌داند و نمی‌فهمد در واقع نمی‌داند چه می‌خواهد بسازد. از اینجا طراحی مفهومی خاص پیدا می‌کند و وارد دنیای عدم قطعیت می‌شود. برخی بر این باور هستند که دنیای عدم قطعیت را هم می‌شود با ریاضیات پوشش داد و پیش‌بینی کرد. آینده را یک فرهنگ جهانی می‌سازد. فرهنگی که زمینه را ایجاد می‌کند و زمینه برای خودزایش فرهنگی دارد. در واقع پویایی از همین جا آغاز می‌شود. یکی از مهم‌ترین و برجسته‌ترین خصوصیات عرصه طراحی فرهنگی، بودن و ارتباط مستقیم داشتن با مردم است.

در این کتاب هم آقای فرسکو می‌کوشد فرهنگ طراحی کند. فرهنگی که خود باعث به وجود آمدن آینده‌ای خاص می‌شود. این فرهنگ است که پایدار است. تکنولوژی و نتایج آن هر روز تغییر می‌کنند ولی فرهنگ و پویایی آن پابرجا هستند. نشانه‌گذاری عناصر تغییردهنده جهان که بر آینده تاثیر گذارند می‌تواند دست‌مایه طراحان باشد تا تغییرات را به نفع خود به سرانجام برسانند.

شاید رقیب اصلی طراحان در به وجود آوردن آینده، سیاستمداران باشند ولی آقای فرسکو معتقد است ساختار تصمیم‌سازی نیز در یک زمینه دموکراتیک همه‌گیر خواهد شد و شکستگی ساختار قدرت به همگان قدرت تأثیر بیشتری می‌دهد و در نتیجه دوباره این اندیشمندان و ایده‌سازان هستند که جامعه را به پیش می‌برند. طراح کسی نیست که به صورت اکادمیک درس طراحی خوانده باشد، بلکه فرد خلاق است که بر مبنای جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کند ایده‌ای به نفع جامعه جهانی و برای آینده‌ای بهتر بیافریند و به اجرای آن پافشاری کند.

ژاک فرسکو، نویسنده کتاب، متولد آمریکا و یکی از طراحان، مهندسان و

جامعه‌شناسان بزرگی است که بیشتر وقت خود را صرف پرداختن به آینده کرده است. برخی او را داوینچی عصر معاصر می‌دانند. او برای مفاهیم جدید و عرصه‌های تجربه نشده، ایده داده و آنها را طراحی هم کرده است. او همچنین همه تجربیات خود را که در طول بیش از یک قرن زندگی‌اش جمع کرده بود، در پروژه‌های بنام "ونوس" گردآوری کرده است که در واقع موزه‌ای است از طرح‌های آینده. در وبسایت ونوس می‌توانید اطلاعات بیشتری در مورد این پروژه و دیگر پروژه‌های آقای فرسکو کسب کنید.

در سال ۱۹۷۴ در مصاحبه با مجری معروف آن دوره آمریکا، لری کینگ، از او سؤال شد که شما چکاره هستید؟ او خود را طراح صنعتی و مهندس اجتماعی معرفی می‌کند. البته بسیاری او را یک آینده‌شناس و فعال در زمینه‌های آینده‌نگرانه می‌دانند. به‌کارگیری پتانسیل عظیمی از خلاقیت و دوراندیشی به طرح‌های او حتی اگر هیچ وقت اجرا نشوند و به عرصه ظهور نرسند، رنگ و بوی دیگری داده است. یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های فرسکو، به‌کارگیری طراحی برای حل مشکلات جامعه و جهانی است که در آن می‌زیست. از نظر او آینده فقط قرار نیست زیبا باشد بلکه می‌توان با استفاده از نبوغ و خلاقیت بشری، مشکلاتی که فردا به وجود خواهند آمد را از هم‌اکنون مورد توجه قرار داد. ما می‌توانیم با طراحی‌ای که بنیان‌های فرهنگی را هم در نظر بگیرد به استقبال آینده‌ای برویم که آرزوی ما را داریم.

از خوانندگان عزیز این کتاب خواهش‌مندم؛ اگر نظری در مورد کتاب، ترجمه و مباحث آینده‌نگری طراحی دارند با من از طریق ایمیل زیر در میان بگذارند.

مهرداد لشگری

Mehr.lashgari@gmail.com